

Հ. Երկրագործութեան հետ վերաբերութիւն ունեցող ուսմունքները որոնք են:

Պ. Այլևայլ ուսմունքներ մէկմէկու հետ անանկ կապուած են որ չենք կրնար ըսել թէ աս ուսմունքը մէկական աւելի հարկաւոր է. բայց ըստ մեզ բնաբանութիւն, բնալուծութիւն ու բնական պատմութիւն գիտնալն ամենահարկաւոր է անոնց որ կ'ուզեն երկրագործութենէն մեծ օգուտ տեսնել:

Հ. Երկրագործութեան արհեստը որ ատենէն սկսած է.

Պ. Երկրագործութեան արհեստը մարդուսպիտանաւորութենէն հնարուած ըլլալով, ուրիշ ամէն արհեստներէն առաջ է. ուստի կրնանք ըսել թէ աշխարհիս ստեղծման ատենէն է. վասն զի Աստուած երբոր Աքամն ստեղծեց ու գրախտին մէջ դրաւ, ապրսպրեց իրեն որ ան տեղը բանի մշակէ, և իրեն հարկաւոր եղած բաները բուսցընէ: Աքամայ զաւկընէրն ալ բոլոր իրենց կեանքը երկրագործութեամբ անցուցին, և Սոբէլ աւելի կատարելագործեց՝ դարբնութեան արհեստը գտնելով ու առջի խոփն ու մանգաղը շինելով: Սրհեղէնէն ետքը՝ Այ նահապետ մէկէն իր առջի արհեստը ձեռք առաւ, և իր թուներուն ալ սորվեցուց գործով, կամ նաև գրուածքով՝ ինչպէս որ աւանդութիւն է: Ասանկով կրտեսները որ աս արհեստն ալ Հայաստանի մէջ սկսեր ու շատ առաջ գնացեր է. և Սորենացին կըսէ թէ երկրորդ Արտաշիսի ատեն ան աստիճան ծաղկած էր որ լեռներուն ու դաշտերուն մէջ կտոր մը պարապ տեղ չէր մնացած որ մշակած չըլլար. Յովհաննէս կաթողիկոսն ալ առաջին Աշոտին համար կըսէ թէ բոլոր Հայաստան աշխարհքը պարտէզ մը դարձուց: Հայաստանի երկրագործութիւնը թէպէտ և հիմա շատ ընկած է, բայց ինչուան հիմա ալ կրտեսնուի տեղացուց ճարպիկ յաջո-

ղութիւնը աս արհեստիս մէջ:

Հ. Երկրագործութեան մէջ երևելի եղող ուրիշ հին ազգերը որոնք են.

Պ. Եգիպտացիք, Վաղգէացիք, Փիւնիկեցիք, Խառայէլացիք, Յոյնք, Կարբեղոնացիք, Հռոմայեցիք: Եգիպտացոցմէ անցաւ Խառայէլացոց ու Յունաց, Յունացմէ Հռոմայեցոց, ասոնցմէ ալ բոլոր Եւրոպայի ազգերուն մէջ տարածուեցաւ: Իսկ Վաղգէացիք հաւանական կարծեօք մասնաւոր ազգ մը չեն, հապա Հայաստանի Ապղտիք գաւառին բնակիչներն են որ Վաբելոնի կողմերը գաղթական գնացին ու հոն աստղաբաշխութիւնն ու երկրագործութիւնը ծաղկեցուցին:

ԹԻՒՆԻ:

ԹԻՒՆԻՒՆ՝ մեծ օգուտը իրեն տեսնեն են, որ շերամներուն կերակուր կ'ըլլան, ինչպէս որ ամենուն յայտնի է. բայց քիչ տեղ կայ, մանաւանդ արևելք, որ աս օգտակար ծառը ինչպէս որ պէտք է հոգան, կամ հոգալուն կերպը գիտնան: ԹԻՒՆԻՒՆ թէպէտ և ամէն հողի մէջ առաջ կուգայ, և ասիկայ ալ իրեն կատարելութիւններէն մէկն է, բայց ամէն տեղ նոյնպէս պտղաբեր չըլլար ու երկայն ատեն չգիմանար: Այլևս է որ հողը ցուրտ, կարծր ու թաց չըլլայ, և ոչ խիճով¹ ու աւազով խառնուած: Իսկ ան հողերը, որոնց մէջ կիրը՝ կաւը ու աւազը այնպէս համեմատ են՝ որ թեթեւ կըլլան ու կակուղ, թթենիին խիստ յարմար կուգան. և աս տեսակ հողը որչափ խորունկ ըլլայ՝ այնչափ աւելի աղէկ առաջ կուգայ թթենին: Ուրիշ ծառերէն ալ հեռու տնկուած պիտի ըլլան թթենիները. ուստի Խտալիայի մէջ ալ սկսան հիմա հեռացընել թթենիներէն ան

1 Թուրք ազգէն:

2 Չաղլի:

բոյսերը կամ որթերը՝ որ ասոնց վրայ պրլուեւելու սովորութիւն ունին։ Եւ որ համար աս ծառը աղէկ հոգալ ուզողները՝ ամէն բանէ առաջ պիտինային որ հողը իրեն յարմար ըլլայ, ինքն ալ ուրիշ ծառերէն հեռու տնկուած, կամ գէթ մէկ կարգի վրայ շարուած։

Եւ երկիրն որ լայն ու խորունկ փորուած է և աղէկ բանեցուցած՝ թըթենիին համար խիստ աղէկ է, և առաջ կուգայ։ Եւ որ մէկը ուզէ կարգ մը թթենի տնկել, պէտք է երկու մեթր ու կէս լայնութեամբ և ութսուն հարիւրամեթր խորութեւն երկայն փոս մը փորէ, ու անոր մէջ կարգաւ տնկէ։

Յայտնի է որ աս փոսերը դեռ ձըմեռը չկոխած պէտք է փորել, ու փորելու ատեն ելած հողին վրայինը՝ փոսին մէկ կողմը դիզելու է, իսկ տակի կարգի հողը մէկալ կողմը։ Տնկուելու թթենին ան կերպով կը տրած պիտի ըլլայ որ վրան երկու իրեք ձիւղ մնայ աղէկներէն, և կտրուածքը սուր դանակով պիտի ըլլայ։ Իսկ մէկալ մանր ձիւղերը բոլոր կտրելու մաքրելու է։ Եւ գործողութիւնը անոր համար չէ որ ծառին սննդարար ոյժը բոլոր բունին ու ձիւղերուն երթայ, ու աւելի հաստընան, հապաորպէս զի ձիւղերը կտրուելով տունկին բնական աճումը ուշանայ, և կամաց կամաց աճելով աւելի զօրաւոր ու պարարտ ըլլայ։

Եւ թենին տնկելէն ետքը, յաջորդ տարին երկրագործը կը տեսնէ որ ամէն մէկ ձիւղին վրայ իրեք իրեք կամ չորս չորս հատ ուժով ծիւեր ելեր են։ պիտինայի որ ամէն ձիւղին վրայ մէկ մէկ ծիւ միայն թողու ուժովներէն, և անոր քովինները փրցնէ։

Եւ որ ծառը տկար մեծնալու ըլլայ, պէտք է տակը փորել, ու բունին քովէն բուսած ձիւղերուն ծայրերը կտրել։ Տարին երկու անգամ պէտք է ծառին տակը բուսած խոտերը բո-

լոր փրցնել, բայց նայելու է որ ան խոտերուն պատճառաւ հողը շատ չըփորուի։

Երկրագործին բուն աշխատելու ատենը առջի տարին է։ անկէ ետքը հարկ չըլլար վրան մասնաւոր հոգ ընելու։ Եւ թենին շատ մեծնալը կամ դիմանալը երկիրն բնութենէն կը կախուի։ որչափ որ բերրի ու պարարտ ըլլայ երկիրը՝ այնչափ երկայն ատեն կը դիմանայ թթենին։

ՕԳՏԱԿԱՐ ԳԻՒՏ

Գիւր «որվէլ» դիւրին կերպ։

ԲԱՐԱԿ ու թափանցիկ եղջիւրէ թիթեղը աւագով կամ թէ փոմըա բսուած քարով շփելու է որ կարենայ գրիչ ու թանաք բռնել։ աս թիթեղը որ և իցէ գրի օրինակի վրայ դնես նէ՝ տակի գրերը որոշ կ'երևնան։ ուստի տղան ան գծերուն վրայ գրիչը շարժելով ու գրելով ձեռքը կը վարժի բարակ ու հաստ տեղուանքը հանելու, և քիչ ատենուան մէջ աղէկ մաքուր գիր կը սորովի։

Եղջիւրէ թիթեղը գրերով երբոր լեցուի, ջրով սրբէ ու նորէն տուր տղուն որ գրէ։ Եւ որ քիչ մը թանաքի նշան մնայ վրան, կրնաս փոմըալով շփել որ բոլորովին անցնի։ Եւ յսպէս երկար ատեն կը դիմանայ աս եղջիւրը առանց կոտրելու, և թուղթի ծախքէն ալ կը խալսի մարդ։

Եւ գիւտս Եւրուա գաղղիացին գտաւ, որ փարիզի դպրատանց մէկուն մէջ գրի վարժապետ է։